

tussen

Duin & Dijk

Themanummer

Smient

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 19

2020

Smienten en het gebruik van het landschap

● Ook in sommige kleinschalige gebieden die dicht bij stedelijke bebouwing liggen, vinden we poldersmienten die daar het hele etmaal verblijven. Middelpolder, Amstelveen.

Smienten die in open landschappen verblijven, hebben verschillende strategieën om te foerageren en energieverlies en de kans op predatie zo klein mogelijk te maken. Kennis van het landschap is daarbij cruciaal.

Smienten zijn in het winterseizoen vrijwel uitsluitend vegetariërs. Op kwelders foerageren ze voornamelijk op algen, zeekraal en kweldergrassen, op de binnenlandse graslanden vooral op de fijnere grassoorten door lopend te grazen. Grassen zijn door de vezelige structuur moeilijk verteerbaar. Smienten moeten dus veel eten om aan hun energiebehoeften te voldoen en hebben extra veel energie nodig na aankomst in het wintergebied na de broed- en ruiperiode en aan het eind van de winter, als zij terugkeren naar het broedgebied. In Sleeswijk-Holstein is berekend dat smienten

's winters gemiddeld 15,4 uur per etmaal moeten foerageren om aan hun energie- en eiwitbehoefte te voldoen (Brunckhorst, 1996).

Predatie

Smienten leven in open landschappen en om de kans op predatie door roofvogels, zoals slechtvalk en havik zo veel mogelijk te minimaliseren sluiten ze zich aaneen tot grote groepen. De kans op ontdekking van een predator wordt daardoor groter en de kans voor ieder individu om gepakt te worden kleiner. Smienten zijn zeer gevoelig voor verstoring, moeten daardoor

● Smienten en wilde eenden rustend bij en in een wak op het Dijkstaal, een wiel langs de West-Friese dijk bij Sint Maarten.

vaak het foerageren onderbreken, waardoor de tijd om te foerageren kleiner wordt. Daarom foerageren ze het liefst 's nachts. Maar door hun grote energiebehoeften en het caloriearme voedsel heeft het voordelen dat ook overdag te kunnen doen en dat is zelfs noodzakelijk als in het voorjaar de nachten korter worden.

Naast de aanwezigheid van voldoende voedsel en veilige foerageergebieden, moeten er ook plaatsen zijn waar ze kunnen rusten en waar de paarvorming kan plaatsvinden. Het overwinteringsgebied is aantrekkelijk als foerageer-, rust- en baltsgebieden niet te ver uiteen liggen, zodat niet te veel energie gebruikt hoeft te worden bij het heen-en-weer vliegen. Optimaal is als die gebieden samenvallen.

Plasssmienten

In de loop van de laatste vijftig jaar zijn steeds meer smienten gaan foerageren in het binnenland. In het begin van de vorige eeuw overwinterden smienten voornamelijk op de Wadden en in de Delta. Aangetrok-

ken door de aanwezigheid van eiwitrijk grasland overwinteren steeds grotere aantallen op onze binnenlandse graslanden, een ontwikkeling die zich niet alleen in ons land voordoet, maar ook in Engeland is vastgesteld (Owen & Williams, 1976). Op de Wadden wordt de afwisseling van foerageren en rusten vooral door de getijbewegingen bepaald. Maar in het binnenland hebben smienten verschillende strategieën ontwikkeld om graslanden, sloten, plassen en andere wateren die in de omgeving liggen van het foerageergebied te benutten. Die hebben gevolgen voor het gebruik van de ruimte en beïnvloeden hun dag- en nachtritme.

De meeste smienten rusten overdag op brede wateren, waar ze weinig verstoord worden. Ze verlaten pas een half uur na zonsondergang hun rustgebied en gaan dan 's nachts foerageren op grasland, doorgaans op niet meer dan 5-10 kilometer afstand. De volgende morgen keren ze geleidelijk terug. Die dagelijkse pendel duurt tot begin maart. Dan zijn de nachten te kort, dus moet

ook overdag gegeten worden.

Smienten met een dergelijk gedrag noemen we plasssmienten. Twee bekende plassen in Noord-Holland waar zich overdag grote concentraties bevinden zijn de Ouderkerkerplas en de Stootersplas in het Twiske, maar ook het zuidelijke deel van het Markermeer is een plaats die overdag veel smienten herbergt. Voor de Ouderkerkerplas-smienten vormen de Polder Ronde Hoep en de Polder Groot-Mijdrecht in de provincie Utrecht de belangrijkste foerageergebieden. De meeste sloten zijn daar te smal om overdag te kunnen wegvlugten voor roofvogels. De vogels van de Stootersplas en het Markermeer waaieren 's nachts uit over de Zaanstreek en Waterland. Naast smalle sloten, maken hoge rietkragen langs veel wateren en verruigde graslanden veel gebieden ongeschikt om er overdag te foerageren.

Poldersmienten

Er zijn ook groepen smienten die zowel overdag als 's nachts in hetzelfde gebied blijven en daar foe-

● Tijdens een korte vorstperiode verzamelen smienten zich rond wat diepere sloten die wat later dichtvriezen, zoals hier in de Oosthuizenstoot, Beemster.

rageer- en rustpauzes afwisselen. We spreken dan van ‘poldersmienten’. Die laatste strategie lijkt in energetisch opzicht voordeliger en vooral de laatste decennia zien we een toename van vogels die dit gedrag vertonen. Het gebied waar ze verblijven moet overdag dan wel vrij zijn van storingen. Natuurreservaten en jachtvrije gebieden zijn daarom favoriet. Maar ook het landschap zelf moet aan bepaalde vereisten voldoen. Het grasland moet bestaan uit kort gras. Dat is gemakkelijker te ‘handelen’ en te verteren en kort gras belemmert het uitzicht op de omgeving niet, waardoor de kans op predatie kleiner wordt. Om te kunnen vluchten bij gevaar moeten zich in de nabijheid brede sloten bevinden (liefst >5-6 m). Een netwerk van sloten en grasland maakt het gebied nog aantrekkelijker. Bij kleine storingen onderbreken smienten het foerageren en lopen op hun gemak naar de sloten toe, bij grotere verstoringen doen ze dat vliegend. Lopen kost aanzienlijk minder energie dan vliegen, lage vegetatie langs de oevers zorgt dan voor een goede bereikbaarheid. Een hoog grondwaterpeil en lage taluds zijn ook aantrekkelijk, omdat het landschap dan ook vanaf het water beter te overzien is. Vooral in de

laaggelegen veenweidegebieden, waar jaarlijks wordt gebaggerd, blijft de vegetatie langs de sloten het hele jaar kort en het landschap overzichtelijk. Polder Zeevang, bestaande uit grasland afgewisseld met brede sloten die ongeveer een kwart van de oppervlakte beslaan, is het grootste gebied in Noord-Holland dat aan die eisen voldoet. De aantallen smienten in de winter zijn nergens in de provincie zo hoog. Ook in Polder Mijzen en delen van de Eilandspolder vinden we

Vorst en sneeuwval

De meeste sloten en kleinere plas-sen in Noord-Holland zijn niet meer dan 1-1½ meter diep. Al na enkele dagen lichte nachtvorst en lage dagtemperaturen vriezen ze dicht, waardoor het leefgebied van overdag foeragerende smienten wordt verkleind. De sloten kunnen geen rol meer spelen als toevluchtsoord bij gevaar en overdag foerageren wordt daardoor te gevaarlijk. In de eerste vorstfase concentreren de vogels zich nog rond wakken,

Poldersmienten veranderen van gedrag en worden binnen enkele etmalen plassmienten.

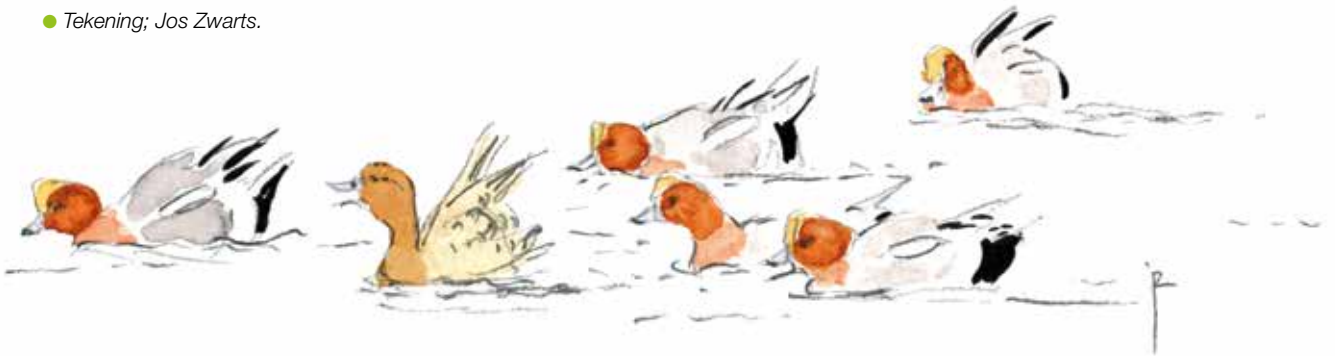
grote aantallen smienten die daar overdag en 's nachts verblijven. Over de provincie verspreid vinden we verder veel kleinere graslandgebieden waar ook overdag smienten foerageren, bijvoorbeeld in de Middelpolder bij Amstelveen, de Enge Wormer, rond De Putten bij Camperduin, in de Zijpe en West-Friesland en rond Spaarndam. Soms is niet duidelijk aan te geven waarom juist die plekken zo aantrekkelijk zijn. Mogelijk spelen tradities een grote rol. In een aantal gevallen zou je ze ‘facultatieve’ poldersmienten kunnen noemen die bij te veel storingen het gedrag van plassmienten gaan vertonen (Zomerdijk, 2009).

maar als die verdwijnen, zoeken ze bredere en diepere wateren op in de naaste omgeving en wachten daar tot de avond invalt om weer terug te keren om te foerageren. Poldersmienten veranderen van gedrag en worden binnen enkele etmalen plassmienten. Smienten uit de Zeevang wijken uit naar het Markermeer en de wat diepere en later dichtvriezende sloten in de Beemster die omgeven zijn door grasland, waar ze in dichte concentraties de dooi afwachten. Ook het Alkmaardermeer, het Kinselmeer en de braken langs de Markermeerkust vormen dan een toevluchtsoord. Maar zelfs het grootste deel van het

- *Smienten tijdens een vorstperiode in de Beemster.*

- *Tekening; Jos Zwarts.*

Markermeer dat op de meeste plaatsen niet dieper is dan 2-4 meter, vriest bij aanhoudende vorst snel dicht. Smienten beginnen zich dan te concentreren in windscheuren en wakken in kanalen, vaargeulen in meren en open water bij gemalen en waterzuiveringsinstallaties. Aanhoudende vorst veroorzaakt in korte tijd een dagelijkse pendelbeweging tussen rust- en foerageergebieden die voor een groot aantal winterpopulaties afwijkt van het gebruikelijke dagelijks ritme. De neiging tot groepsvorming bij de smient is daarbij een voordeel, omdat er altijd ervaren vogels zijn met terreinkennis van een wijdere omgeving. Pas na dagen van aanhoudende vorst, als vrijwel alle binnenwateren dichtgevroren zijn, moeten smienten naar groot open water trekken, zoals het Noordzeekanaal, vaargeulen in brede kanalen of trekken ze weg naar Frankrijk of Engeland. Langdurige vorstperioden worden echter steeds zeldzamer, bovendien bieden tegenwoordig diepe kunstmatige plassen in onze provincie nog lang een refugium voor de smient (Zomerdijs, 2011). Deze zijn na de jaren zestig ontstaan door ruilverkaveling en zandwinning, zoals de Ouderkerkerplas (42 meter diep), de Stootersplas (30 m), de Zomerdel (het recreatiemeer) in

het Geestmerambacht (20 m), de Ursemmerplas (17 m), de Jagersplas (38 m) en de Gaasperplas (35 m). Zelfs bij langdurige vorst raken die meestal niet (geheel) met ijs bedekt. Verder zijn er een aantal diepe of kunstmatig aangelegde wielen in de Zijpe – zoals de Abtskolk en de wielen langs de West-Friese dijk, ontstaan na dijkdoorbraken – die een toevluchtsoord vormen voor smienten bij langdurige vorst. Behalve op de plaatsen waar in de directe omgeving kan worden geGraasd en de vegetatie laag is, wordt daar overdag gerust op de randen van het ijs. In de avond vertrekken de smienten naar hun foerageergebieden die nu op grotere afstand liggen van hun reguliere foerageergebieden, wat een extra kostenpost vormt op hun energiehuishouding. Langdurige of zware sneeuwval maakt het voedsel voor smienten onbereikbaar. Zolang het gras nog zichtbaar is, kunnen ze blijven foerageren. Vaak doen ze dat zittend, zodat hun lichaamswarmte meehelpt om de sneeuw te laten smelten. Bij een sneeuwdek dikker dan 2-3 centimeter is foerageren niet meer mogelijk. Dan blijven nog aanwezige smienten overdag en 's nachts rusten, vaak dicht tegen elkaar aan, om warmteverlies te

voorkomen. De meeste vogels hebben onze provincie dan al verlaten, zijn neergestreken in de Delta of verder gevlogen naar Noord-Frankrijk. De laatste keer dat het massaal gebeurde was rond Kerstmis 2009, toen in het gebied rond Calais 'een massaslachting zonder weerga' werd gemeld, omdat jagers de uitgeputte vogels stonden op te wachten.

Dirk Tanger
tangerdirk@gmail.com
Piet Zomerdijs
pieter.zomerdijs@planet.nl

Literatuur

- BRUNCKHORST, H., 1996. Ökologie und Energetik der Pfeifente (*Anas penelope* L. 1758) im schleswig-holsteinischen Wattenmeer. Verlag Dr. Kovač.
- OWEN, M. & G. WILLIAMS, 1976. Winter distribution and habitat requirements of Wigeon in Britain. *Wildfowl* 27: 83-90.
- TANGER, D., 2006. Smienten in nationaal landschap Laag Holland. Rapportage over verspreiding, seizoenspatroon, aantalsontwikkeling, terreingebruik, beheer en beleid. Alterra, Landschap Noord-Holland.
- ZOMERDIJK, P., 2009. Hoe komen smienten de winter door. Analyse van het terreingebruik in het gebied achter de Hondsbossche zeezuivering. Tussen Duin & Dijk 8(4): 10-14.
- ZOMERDIJK, P., 2011. Smienten en zandputten. Tussen Duin & Dijk 10(4): 8-12.